

Έρ ε ι σ μ α / Ereisma

*Ακαδημαϊκό Περιοδικό του Εργαστηρίου Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας
του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας*

*Academic Journal of the Laboratory of Modern and Contemporary History,
Department of History and Ethnology*

Τεύχος 1 / **Issue 1**

Ιούνιος 2020 / **June 2020**

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE

ISSN: 2732-6195

ΕΡΕΙΣΜΑ

© Απαγορεύεται κάθε αναπαραγωγή του υλικού του περιοδικού χωρίς την αναφορά στον συγγραφέα, τον τίτλο του άρθρου και το τεύχος καθώς και τις σελίδες του περιοδικού *Έρεισμα*.

© Any reference to the content of the articles of the journal should state the writer, the title of the article and the issue number and pages of the journal *Ereisma*.

Εικόνα εξωφύλλου © **Κυβέλη Ζαχαρίου** | Cover photo © **Kiveli Zachariou**

ΕΡΕΙΣΜΑ/EREISMA Ετήσιο επιστημονικό περιοδικό του Εργαστηρίου Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης • **Διεύθυνση έκδοσης:** Αθηνά Συριάτου • **Επιστημονική επιτροπή:** Ελπίδα Βόγλη, Βασίλης Δαλκαβούκης, Βασιλική Κράββα, Ελεονώρα Ναξίδου, Άγγελος Παληκίδης, Κυριάκος Σγουρόπουλος, Αθηνά Συριάτου, Παναγιώτα Τζιβάρα, Γιώργος Τσιγάρας, Νικόλαος Χρύσης • **Επιτροπή έκδοσης:** Αθηνά Συριάτου, Κωνσταντίνα Τορτομάνη, Βασιλική Φίλιου • **Επικοινωνία:** Π. Τσαλδάρη 1, 69 100, Κομοτηνή | asyriato@he.duth.gr • ISSN: 2732-6195

ΕΡΕΙΣΜΑ/EREISMA Annual Journal of the Laboratory of Modern and Contemporary History of the History and Ethnology Department, Democritus University of Thrace • **Editor in Chief:** Athena Syriatou • **Editorial Committee:** Nikolaos Chrissis, Vassilis Dalkavoukis, Vassiliki Kravva, Eleonora Naxidou, Angelos Palikidis, Kyriakos Sgouropoulos, Athena Syriatou, Giorgos Tsigaras, Panagiota Tzivara, Elpida Vogli • **Issue Editors:** Vassiliki Filiou, Athena Syriatou, Konstantina Tortomani • **Contact:** 1, P. Tsaldari, 69 100, Komotini | asyriato@he.duth.gr • ISSN: 2732-6195

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ / TABLE OF CONTENTS

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΙΔΗΣ, Για μια ιστορία της καθημερινής ζωής του πολέμου και της Κατοχής σε τοπικό επίπεδο: Ζητήματα μεθοδολογίας με βάση το αρχείο του Ειδικού Δικαστηρίου Δοσιλόγων Ξάνθης	5
ΕΛΕΝΗ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Η μάχη των τροφίμων: Ο επισιτισμός της κατοχικής Θεσσαλονίκης σύμφωνα με το αρχείο της ΑΥΕΜ (1941-1945)	15
ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΜΑΡΚΟΥ, Η έννοια του λαϊκισμού και η περίπτωση της ελληνικής ριζοσπαστικής αριστεράς	24
ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ, Η ιδεολογική λειτουργία του σχολικού βιβλίου στη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας των μαθητών στο Ελληνικό Κράτος	43
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΤΟΡΤΟΜΑΝΗ, «Η Ασία ξεκινάει από τη Landstrasse»: η οριενταλιστική εικόνα της Αυστροουγγαρίας μέσα από την Βρετανική ταξιδιωτική λογοτεχνία του 19ου αιώνα	55
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΦΙΛΙΟΥ, Εικόνες από την αρχική εγκατάσταση των προσφύγων στο νομό Ροδόπης το 1923, σύμφωνα με το Αρχείο της Κοινωνίας των Εθνών	72
ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΦΩΤΕΙΑΔΟΥ, Ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός και ιδεολογικοπολιτικοί κλυδωνισμοί στην Ελλάδα (1876-1878)	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ/APPENDIX	114

«Η Ασία ξεκινάει από τη Landstrasse»: η οριενταλιστική εικόνα της Αυστροουγγαρίας μέσα από την Βρετανική ταξιδιωτική λογοτεχνία του 19^{ου} αιώνα.

Κωνσταντίνα Τορτομάνη¹⁷⁶

Υπ. Διδάκτωρ Τμήματος Ιστορίας-Εθνολογίας ΔΠΘ

Ο στόχος του παρόντος άρθρου είναι να περιγράψει την εικόνα της Αυστροουγγαρίας, όπως παρουσιάστηκε από Βρετανούς ταξιδιώτες το 19^ο αιώνα. Διαχωρίζοντας τις αφηγήσεις σε κάποιες θεματικές κατηγορίες, στόχος του παρόντος άρθρου είναι να καταδείξει τους βασικούς πυλώνες στους οποίους βασίστηκε η πολιτική και πολιτισμική ετερότητα της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Αυτοί είναι η δεσποτική διακυβέρνηση της Αυτοκρατορίας, το διεφθαρμένο και οπισθοδρομικό Καθολικό Δόγμα, ο πολυεθνικός πληθυσμός της και η σημασία της Αυστρίας στην Ευρώπη αναφορικά με το Ανατολικό Ζήτημα. Μάλιστα, κύρια θέση του άρθρου είναι ότι η ανησυχία για το Ανατολικό Ζήτημα αποτέλεσε ένα βασικό παρονομαστή για το σχολιασμό των υπόλοιπων θεμάτων.

Η θέση ότι μία Ευρωπαϊκή Αυτοκρατορία μπορεί να θεωρηθεί διαφορετική ή μη αμιγώς «ευρωπαϊκή» στον πολιτισμό της ίσως να προκαλεί έκπληξη. Ωστόσο, κάποια χαρακτηριστικά της ιστορίας της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων συνέβαλαν στη θεώρησή της ως πολιτισμικά υβριδικής από τους Βρετανούς συγγραφείς. Για παράδειγμα, από τη δεκαετία του 1520 μέχρι το τέλος του δεκάτου εβδόμου αιώνα οι Οθωμανοί κατέλαβαν κάποιες περιοχές που ανήκαν στην επικράτεια της Αυστροουγγαρίας, ενώ μάλιστα έφτασαν δύο φορές μέχρι τα τείχη της Βιέννης το 1529 και το 1683 αντίστοιχα. Αυτό το γεγονός πιθανόν οδήγησε τον Βρετανό Ιστορικό A. J. P. Taylor να σχολιάσει στο έργο του *The Habsburg Monarchy 1809-1918* ότι ένωθε πως «η Αυτοκρατορία των Αψβούργων δεν ανήκε στην Ευρώπη».¹⁷⁷ Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο J. Nederveen Pieterse, οι περιοχές που βρίσκονται στα όρια μπορούν να χαρακτηριστούν ως υβριδικές και ονομάζει αυτό το φαινόμενο δομική υβριδικότητα.¹⁷⁸

Η υβριδικότητα της Αυστροουγγαρίας, η οποία συνδέεται με τη γεωγραφική θέση της στα σύνορα της Ευρώπης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στις αφηγήσεις

¹⁷⁶ Το παρόν άρθρο αποτελεί τμήμα της διδακτορικής μου έρευνας, η οποία χρηματοδοτήθηκε από τη ΓΓΕΤ και το ΕΛΙΔΕΚ (κωδ. 616).

¹⁷⁷ A J P. Taylor, *The Habsburg Monarchy 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Penguin, Λονδίνο 1964, σ. 11. (Πρώτη δημοσίευση 1948.)

¹⁷⁸ J., Nederveen Pieterse, 'Globalisation as Hybridisation', *International Sociology*, τόμος 9, τεύχος 2 (1994), σ. 164.

Βρετανών ταξιδιωτών που κατέγραψαν τις εμπειρίες τους ταξιδεύοντας στις επαρχίες της. Η Ludmilla Kostova στο άρθρο της *A Gateway to Europe's Orient(s)* διαχώρισε τις Βρετανικές ταξιδιωτικές περιγραφές σε δύο κατηγορίες ανάλογα με την πολιτική ιδεολογία που πρέσβευε ο κάθε συγγραφέας, στις συντηρητικές και στις φιλελεύθερες. Πιο συγκεκριμένα, ακολουθώντας την επιχειρηματολογία της Maria Todorova, η οποία είχε παρατηρήσει πως οι Συντηρητικοί κρατούσαν μία φιλική στάση απέναντι στην άρχουσα τάξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις αφηγήσεις τους, ενώ οι Φιλελεύθεροι υποστήριζαν τους επαναστάτες υπηκόους τους, η Kostova ακολούθησε έναν παρόμοιο διαχωρισμό. Δηλαδή, διαχώρισε και η ίδια τις ταξιδιωτικές αφηγήσεις των Βρετανών σε συντηρητικές και φιλελεύθερες και υποστήριξε ότι οι διηγήσεις των συντηρητικών περιέγραφαν κυρίως την Αυστρία και την καθημερινή ζωή των πολιτών της, ενώ ταυτόχρονα τόνιζαν τη φυλετική υπεροχή των Γερμανών κατοίκων της Αυτοκρατορίας. Αντίθετα, σημείωσε ότι οι φιλελεύθεροι ταξίδευαν σε όλη την επικράτεια της Αυστροουγγαρίας και μάλιστα συζητούσαν στις αφηγήσεις τους θεωρίες για το μέλλον της αυτοκρατορίας σε σχέση με το Ανατολικό Ζήτημα. Ωστόσο, ανεξάρτητα από την πολιτική ιδεολογία των ταξιδιωτών, όλοι τους παρουσίαζαν την Αυτοκρατορία των Αψβούργων, ως ημι-Ανατολική.¹⁷⁹

Ο Αυστριακός Δεσποτισμός και η Φιλελεύθερη Βρετανία

Ποτέ, ίσως, δεν έχει υπάρξει ένα καλύτερο παράδειγμα τόσο ολοκληρωτικού και εκλεπτυσμένου δεσποτισμού σε μία πολιτισμένη χώρα όσο στην Αυστρία.¹⁸⁰

Με αυτά τα λόγια περιγράφει την πολιτική κατάσταση της Αυστροουγγαρίας ένας από τους πρώτους συγγραφείς που ανέλαβε να παρουσιάσει την αυτοκρατορία της Κεντρικής Ευρώπης στο Βρετανικό κοινό. Ο συγγραφέας¹⁸¹, που επέλεξε να μείνει ανώνυμος κατά τη διάρκεια της

¹⁷⁹ L. Kostova, 'A Gateway to Europe's Orient(s): Austria in Nineteenth Century British Travel Writing and Vampire Fiction', *Austria and Austrians: Images in World Literature*, W. Goertschacher and H. Klein (επιμελητές), Stauffenburg Verlag, Tübingen 2003, σ. 94-95.

¹⁸⁰ C. Sealsfield, *Austria as It Is or Sketches of Continental Courts by an eye witness*, Hurst, Chance and co., London 1828, σ. vi.

¹⁸¹ Ο συγγραφέας του βιβλίου ήταν ο Karl Anton Postl, ένας δημοσιογράφος που έγραφε ταξιδιωτική λογοτεχνία με το ψευδώνυμο Charles Sielsfield. Ο Postl, αν και Αυστριακής καταγωγής, πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του δουλεύοντας ως δημοσιογράφος στις Ηνωμένες Πολιτείες, το Λονδίνο, το Παρίσι και τελικά στην Ελβετία. Όταν δημοσιεύτηκε το *Austria as It Is* ο Postl κατοικούσε στο Λονδίνο.

αφήγησης, δήλωσε από την αρχή του βιβλίου ότι ο στόχος του ήταν να περιγράψει τους πολιτικούς θεσμούς της χώρας του στους αναγνώστες. Όπως αποκαλύπτει ο τίτλος του βιβλίου, ένας αυτόπτης μάρτυρας αποκαλύπτει στο Βρετανικό κοινό τις ίντριγκες και τις μηχανορραφίες της Αυστριακής Αυλής, συμπεριλαμβάνοντας κάποια σχόλια για τον τρόπο ζωής των ευγενών και μερικές συμβουλές για τους Βρετανούς ταξιδιώτες στην περιοχή.

Ξεκινώντας, λοιπόν, με την πρώτη κατηγορία, την Αυστροουγγαρία ως μία δεσποτική Αυτοκρατορία, ο Sealsfield κατέστησε ξεκάθαρο ότι η διακυβέρνηση των Αψβούργων ήταν απολυταρχική. Για παράδειγμα, δήλωσε στους αναγνώστες ότι οι κατάσκοποι του Αυτοκράτορα είχαν διεισδύσει ακόμα και στους ανώτερους κύκλους των ευγενών σε βαθμό που όλοι προσπαθούσαν να τους αντιμετωπίσουν με φιλικό τρόπο από φόβο. Επίσης προειδοποίησε τους ταξιδιώτες ότι ανεξάρτητα από την κοινωνική τους τάξη, είτε είναι απλοί πολίτες είτε ευγενείς, θα πρέπει να είναι σίγουροι ότι οι κατάσκοποι θα τους παρακολουθούν ανελλιπώς.¹⁸² Στη συνέχεια, προκειμένου να καταδείξει την ένταση αυτής της κατασκοπείας, ο συγγραφέας αφηγήθηκε ένα συγκεκριμένο επεισόδιο ανάμεσα σε έναν έμπορο και τους αυτοκρατορικούς κατασκόπους. Πιο συγκεκριμένα, ο εν λόγω έμπορος είχε διοργανώσει μία γιορτή κατά τη διάρκεια της οποίας πολλοί καλεσμένοι σχολίασαν αρνητικά την κυβέρνηση. Την επόμενη ημέρα ο έμπορος έλαβε μία ειδοποίηση από την αστυνομία, η οποία τον καλούσε να παρουσιαστεί στο Τμήμα. Εκεί, λοιπόν, οι αστυνομικοί του εξήγησαν πως αν επαναλάμβανε παρόμοιες κριτικές κατά της κυβέρνησης θα έπρεπε να τον συλλάβουν. Αυτός με τη σειρά του, αφού επέστρεψε στο σπίτι του, απέλυσε όλο το υπηρετικό του προσωπικό, καθώς θεώρησε ότι ένας από τους υπηρέτες του τον είχε καταδώσει στην αστυνομία. Ακολούθως την επόμενη ημέρα, η αστυνομία τον επανακάλεσε προκειμένου να δώσει εξηγήσεις για την κίνησή του να απολύσει τους υπηρέτες του.¹⁸³

Ακόμα ο Sealsfield παραπονέθηκε ότι με την παραμικρή υποψία η αστυνομία άνοιγε χωρίς δισταγμούς την ιδιωτική αλληλογραφία και η κυβέρνηση δεν τηρούσε ούτε τα προσχήματα για να κρύψει αυτό το γεγονός, αντιθέτως, η σφραγίδα αφαιρούταν σκοπίμως. Εν συνεχεία, ο συγγραφέας καταδίκασε τη λογοκρισία στα πανεπιστήμια της Αυστροουγγαρίας. Μάλιστα περιέγραψε ένα περιστατικό όπου ένας καθηγητής φιλοσοφίας εν ονόματι Bolzano, συνελήφθη και

<https://www.encyclopedia.com/history/news-wires-white-papers-and-books/charles-sealsfield-and-german-american-literature> (πρόσβαση στις 04/08/2019).

¹⁸² Sealsfield, *Austria as It Is*, σ. 32.

¹⁸³ *Ο.π.*, σ. 85.

οδηγήθηκε σε δίκη επειδή ήταν Φιλελεύθερος. Κατόπιν, εξήγησε το εκπαιδευτικό σύστημα της Αυστρίας, με το οποίο διαφωνούσε εμφανώς, και κατέληξε αναφορικά με το πρόγραμμα σπουδών:

Αυτά τα σχολικά εγχειρίδια είναι ό,τι πιο στείο και ηλίθιο έχει βγει ποτέ από το τυπογραφικό πιεστήριο. Οι καθηγητές είναι αναγκασμένοι, υπό την απειλή να χάσουν τις θέσεις τους, να ακολουθούν πιστά αυτούς τους σκελετούς στην κυριολεξία¹⁸⁴.

Ένας άλλος ταξιδιωτικός οδηγός για την Αυστροουγγαρία ήταν το έργο *Sketches of Germany and the Germans with a glance at Poland, Hungary and Switzerland*.¹⁸⁵ Ο συγγραφέας επέλεξε να μην αποκαλύψει το όνομά του, ωστόσο, όπως ο ίδιος δήλωσε στις πρώτες σελίδες του βιβλίου, ήταν ένας Άγγλος που κατοικούσε στη Γερμανία. Αυτό το βιβλίο γράφτηκε μερικά χρόνια μετά από το *Austria as It Is*, το 1836, και κατά κύριο λόγο προσέφερε ταξιδιωτικές συμβουλές για την Αυστροουγγαρία και την Πρωσία.

Αναφορικά με την παρουσίαση της Αυστροουγγαρίας, ο συγγραφέας υπέπεσε σε κάποιες αντιφάσεις. Για παράδειγμα, αρχικά δήλωσε ότι δεν εντόπισε κάποιο δεσποτισμό στην Αυστρία, ωστόσο λίγο αργότερα παραδέχτηκε ότι υπήρχε λογοκρισία, και ο ίδιος ανέφερε κάποια παραδείγματα ξενόγλωσσης λογοτεχνίας τα οποία είχαν απαγορευτεί άδικα. Επίσης, σχολίασε πως όσοι κριτικάρουν ανοιχτά πολιτικά θέματα διώκονταν από την κυβέρνηση. Στη συνέχεια σε κάποιο άλλο σημείο παραδέχτηκε ότι ο ίδιος θεωρούσε την Αυστρία ως μία απολυταρχική αυτοκρατορία, όμως προσπάθησε να δικαιολογήσει την κυβέρνηση καθώς πίστευε πως ο δεσποτισμός της Αυστρίας είχε «έναν ήπιο πατρικό χαρακτήρα» και πως οι πιστοί υπήκοοι δεν είχαν να φοβηθούν κάτι. Επιπρόσθετα, περιέγραψε πόσο διεξοδικά ελέγχθηκε από την αστυνομία και ότι συνειδητοποίησε πως τον παρακολουθούσαν οι αυτοκρατορικοί κατάσκοποι.¹⁸⁶

Ο πολύ γνωστός εκδοτικός οίκος John Murray, ο οποίος είχε εκδώσει αρκετά βιβλία ταξιδιωτικής λογοτεχνίας κατά τη διάρκεια του δεκάτου ενάτου αιώνα, εξέδωσε τον οδηγό *A Handbook for Travelers in Southern Germany* το 1843. Ο εν λόγω οδηγός περιελάμβανε περιηγήσεις για την Αυστροουγγαρία και μάλλον ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής καθώς εκδόθηκε δεκατέσσερις φορές με την τελευταία να πραγματοποιείται το 1890. Στο ζήτημα της Αυστριακής αστυνομίας ο ανώνυμος αφηγητής επιχείρησε να καθησυχάσει τους Βρετανούς μελλοντικούς ταξιδιώτες υποστηρίζοντας ότι αν είναι κάποιος οργανωμένος σε σχέση με τα χαρτιά που χρειάζονται δεν υπάρχει

¹⁸⁴ Ο. π., σ. 79.

¹⁸⁵ *Sketches of Germany and the Germans with a glance at Poland, Hungary and Switzerland, in 1834, 1835 and 1836, by an Englishman Residing in Germany*, τόμος 2, Whittaker and co, London 1836.

¹⁸⁶ Ο.π., σ. 163-65.

λόγος ανησυχίας για την Αυστριακή αστυνομία. Ωστόσο, προειδοποίησε τους αναγνώστες ότι αν κάποιος εκφραζόταν αρνητικά για την κυβέρνηση σε κάποιο καφέ στη Βιέννη, θα ήταν πολύ πιθανό να συλληφθεί από την αστυνομία και να εκδιωχθεί άμεσα από τη χώρα.¹⁸⁷

Ο John Bax, ένας Άγγλος αξιωματικός που πέρασε την Αυστροουγγαρία στο δρόμο για την Ινδία στο τέλος του 1824 με αρχές 1825 κράτησε ένα ταξιδιωτικό ημερολόγιο στο οποίο κατέγραψε τις εντυπώσεις του. Σύμφωνα με αυτό, ο Bax ξεκίνησε από το Dover στις 20 Οκτωβρίου 1824 και πέρασε στην επικράτεια των Αψβούργων στη 1 Δεκεμβρίου. Την ίδια μέρα κατέγραψε στο ημερολόγιό του κάποια παράπονα σε σχέση με τους ελέγχους στα σύνορα, καθώς οι συνοριοφύλακες έλεγξαν εξονυχιστικά τις αποσκευές του και ένιωθε πως έπρεπε να «κάνει παζάρια» διαρκώς. Σε κάθε περίπτωση ο Bax δεν εντυπωσιάστηκε μάλλον από τη Βιέννη, όπως τουλάχιστον διαφαίνεται από τα λήμματα στο ημερολόγιό του, όπου συνέκρινε τα πάντα, από τους χορούς μέχρι τις άμαξες και την αρχιτεκτονική, με τα αντίστοιχα Βρετανικά, και κατέληγε στην πολιτισμική ανωτερότητα της πατρίδας του.¹⁸⁸

Εκτός από τους ελέγχους της αστυνομίας και τη λογοκρισία, οι ταξιδιώτες σχολίασαν αρνητικά και άλλες πτυχές της Αυστριακής κυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα, ο Sealsfield δήλωσε πως η Αυστροουγγαρία δεν ήταν ανέκαθεν τόσο δεσποτική, και ο ίδιος θεωρούσε ότι υπεύθυνοι για την κακή κατάσταση της αυτοκρατορίας ήταν ο ίδιος ο Αυτοκράτορας, ο Φραγκίσκος Α (Franz II και I)¹⁸⁹, και ο σύμβουλος του ο Metternich (Klemens von Metternich).¹⁹⁰ Σε διάφορα σημεία της αφήγησής του ο Sealsfield επιτέθηκε προσωπικά και στους δύο, τονίζοντας πως ο Φραγκίσκος ήταν κατά βάση ένας ανεπαρκής μονάρχης που βασιζόταν σε υπερβολικό βαθμό στο σύμβουλό του:

Αυτός ο πρίγκιπας έχει υπάρξει υποχείριο των υπηκόων του σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του, όχι τόσο από ηλιθιότητα, όσο από μία ύπουλη οκνηρία, που γνωρίζοντας την ίδια την

¹⁸⁷ *A Handbook for Travelers in Southern Germany Being a Guide to Württemberg, Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria and the Austrian and Bavarian Alps and the Danube from Ulm to the Black Sea*, 8^η έκδοση, John Murray, London 1858, σ. 197.

¹⁸⁸ *Diary of John Bax*, MSS Eur F377/1, τόμος 1, 1824-5, σ. 425-429/ 210v-212r, πρόσβαση μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης του Κατάρ (Qatar Digital Library).

¹⁸⁹ Ο Φραγκίσκος Β, 1768-1835, ήταν ο τελευταίος αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, από το 1804 μέχρι τη διάλυσή της το 1806. Στη συνέχεια πήρε τον τίτλο Φραγκίσκος Α Αυτοκράτορας της Αυστρίας. <https://www.encyclopedia.com/people/history/german-history-biographies/francis-ii-holy-roman-empire#1E1Francis2HRE> (πρόσβαση 15/08/2019).

¹⁹⁰ Ο Κλέμενς φον Μέττερνιχ, 1773-1859, ήταν Αυστριακός διπλωμάτης. Από το 1809 υπηρέτησε ως Υπουργός Εξωτερικών και ως Καγκελάριος από το 1821 μέχρι το 1848 όταν καθαιρέθηκε από την επανάσταση του 1848. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/klemens-von-metternich> (πρόσβαση 15/08/2019).

ανεπάρκειά της, στηρίζεται στους άλλους όσο το υπαγορεύουν η πολιτική γραμμή και οι συνθήκες... Από τη στιγμή που ο Φραγκίσκος άφησε τον εαυτό του στα χέρια του Μέττερνιχ, δεν μπορεί να βρεθεί ούτε ίχνος της ειλικρίνειας και της αμεσότητας που τον οδηγούσαν στα πρώτα στάδια και στις θύελλες της πολιτικής του ζωής.¹⁹¹

Στη συνέχεια ο Sealsfield περιέγραψε πως ο αυτοκράτορας «γλεντοκοπούσε για έξι μήνες εις βάρος ενός λαού που είχε εξαντληθεί από έναν πόλεμο εικοσιπέντε ετών». Επίσης ο συγγραφέας κατηγορήσε τον Φραγκίσκο για έλλειψη λεπτότητας, υπερβολική αυστηρότητα, ιδιοτροπία, σκηνορία και δίψα για απόλυτη εξουσία.¹⁹² Σε παρόμοιο τόνο ο Sealsfield επιτέθηκε και στον Metternich, εκφράζοντας ανοιχτά την απέχθειά του για το πρόσωπό του, ιδιαίτερα λόγω του ρόλου που διαδραμάτισε ο αυστριακός διπλωμάτης στη συμφωνία για το γάμο της κόρης του αυτοκράτορα, της πριγκίπισσας Μαρίας Λουΐζας με τον Ναπολέοντα.¹⁹³

Ο Charles Boner, ένας Άγγλος δημοσιογράφος ο οποίος αρθρογραφούσε για την Λονδρέζικη εφημερίδα *Daily News*, έζησε για μερικά χρόνια στην Αυστροουγγαρία και μετά το θάνατό του η κόρη του δημοσίευσε κάποιες από τις αναμνήσεις του για την αυτοκρατορία. Μάλιστα σε ένα ιδιωτικό του γράμμα, το οποίο γράφτηκε την Πρωτοχρονιά του 1867, ο Boner συνέκρινε την Αυστριακή κυβέρνηση με τη Βρετανική. Πιο συγκεκριμένα, τόνισε το γεγονός ότι στην Αυστροουγγαρία ήταν σε ισχύ οι ίδιες πρακτικές, νόμοι και ιεροτελεστίες όπως και στο παρελθόν. Έτσι, ένιωθε πως ήταν ιδιαίτερα οπισθοδρομικό να διατηρούνται αρχαίοι θεσμοί χωρίς κάποιες μετατροπές, αν και αναγνώριζε την ανάγκη κάποιων εθιμοτυπικών προς χάριν συμβάσεων. Έτσι, κατέληξε ότι η πολιτική κατάσταση στην Αυστροουγγαρία είχε γίνει αφόρητη εξαιτίας του αναχρονιστικού χαρακτήρα της Αυστριακής διακυβέρνησης.¹⁹⁴

Ένας ακόμα Βρετανός ταξιδιώτης και συγγραφέας, ο οποίος έκανε ιδιαίτερες αναφορές στην πολιτική κατάσταση στην Αυστροουγγαρία, ήταν ο John Paget. Κατά βάση ο Paget, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συγγραφείς, ασχολήθηκε περισσότερο με την κυβέρνηση της Ουγγαρίας, καθώς ο ίδιος είχε αναπτύξει μια προσωπική συμπάθεια για τους Ούγγρους ως λαό και ως προς τις εθνικές τους επιδιώξεις για ανεξαρτησία. Μάλιστα, αυτή η συμπάθεια τον οδήγησε να πολεμήσει στην Ουγγρική Επανάσταση του 1848, που εξελίχθηκε σε πόλεμο. Ο Paget έζησε μέχρι το θάνατό του στην Τρανσυλβανία, με την Ουγγρικής εθνικότητας σύζυγό του, η οποία ανήκε

¹⁹¹ Sealsfield, *Austria as It Is*, σ. 113, 118.

¹⁹² *Ο.π.*, σ. 122-23.

¹⁹³ *Ο.π.*, σ. 144-45.

¹⁹⁴ R. Mackenzie Kettle, *Memorials of Charles Boner*, τόμος 2, James Weir, Λονδίνο 1876, σ. 93.

στην τοπική αριστοκρατία.¹⁹⁵ Στο βιβλίο του *Hungary and Transylvania* ο Paget σχολίασε ότι το Βρετανικό κοινό δεν ήταν καθόλου εξοικειωμένο με την Ουγγαρία και το λαό της και κοινοποίησε ότι στόχος του είναι να αντιστρέψει αυτή την άγνοια. Έτσι, ανέλαβε να περιγράψει την πολιτική κατάσταση της Ουγγαρίας και άσκησε αυστηρή κριτική στις πολιτικές των Αψβούργων. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος υποστήριζε τη Δίαιτα¹⁹⁶ και τις κοινωνικοπολιτικές μεταρρυθμίσεις που αυτή επιδίωκε να περάσει. Ωστόσο, όπως τόνισε ο Paget, πολλά επιφανή μέλη της Δίαιτας είχαν φυλακιστεί άδικα από τους Αψβούργους με αναληθείς κατηγορίες, ενώ ήταν οι ίδιοι οι αυτοκράτορες αυτοί που παρέβαιναν τα νόμιμα δικαιώματα των Ούγγρων. Για παράδειγμα, ο συγγραφέας αποκάλυψε πως κατά τη διάρκεια σαράντα ετών της διακυβέρνησής της Αυτοκράτειρας Μαρίας Θηρεσίας η Δίαιτα είχε συγκληθεί μόλις τρεις φορές, ενώ κατά τη βασιλεία του Ιωσήφ Β καμία. Σύμφωνα με το νόμο, η Δίαιτα έπρεπε να συγκεντρώνεται κάθε τρία χρόνια. Συνολικά ο Paget παρουσίασε τη δυναστεία των Αψβούργων ως απολυταρχική και καταπιεστική για τους Ούγγρους και ένιωθε πως ήταν δικαιολογημένοι να αναζητούν εθνική ανεξαρτησία.¹⁹⁷

Οι Βρετανοί και ο Καθολικισμός στην Αυστροουγγαρία

Το δεύτερο ζήτημα που συζητείται σε αυτά τα ταξιδιωτικά βιβλία είναι η διεφθαρμένη θρησκεία της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, δηλαδή ο Καθολικισμός.

Ο Sealsfield, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, εξέφρασε μία εξαιρετικά αρνητική γνώμη όσον αφορά τα πανεπιστήμια της Αυστροουγγαρίας. Ο κύριος λόγος για αυτό ήταν η λογοκρισία που θέσπισε ο αυτοκράτορας, ο οποίος, όπως ισχυρίστηκε ο Sealsfield, δεν επέτρεπε να υπάρχουν φιλελεύθερες ιδέες στην αυτοκρατορία του, προκειμένου να διατηρηθεί άθικτη — μεταξύ άλλων — η θρησκευτική πίστη του λαού. Στην πραγματικότητα, ο συγγραφέας περιγράφει πως απαρχαιωμένες θρησκευτικές πρακτικές, όπως η υποχρέωση όλων των φοιτητών να εξομολογούνται έξι φορές το χρόνο στους δασκάλους της θρησκείας, εμπόδιζαν κάθε είδους επιστημονική πρόοδο.¹⁹⁸

¹⁹⁵ B. Bököcs, 'Representations of Hungary and Transylvania in John Paget's Travelogue', στο *Philologica*, τόμος 9, τεύχος 1, 2017, σ. 88.

¹⁹⁶ Η Ουγγρική Δίαιτα ή *Parlamentum Publicum*, ήταν το ανώτερο νομοθετικό σώμα στην Ουγγαρία από το Μεσαίωνα.

¹⁹⁷ J. Paget, *Hungary and Transylvania with Remarks on their Condition Social Political and Economical*, τόμος 1, John Murray, London 1839, σ. 32-34, 151-2, 155-56.

¹⁹⁸ *Ο.π.* σ. 75,79.

Σε παρόμοιο τόνο ο συγγραφέας του έργου *Sketches of Germany and the Germans* δεν φαίνεται να είχε καλύτερη άποψη για την Καθολική θρησκεία. καθώς περιέγραφε πώς η Αυστριακή Αυτοκρατορία μόλις είχε αρχίσει να βγαίνει από το «φανατισμό και την δεισιδαιμονία». Πιο συγκεκριμένα ισχυρίστηκε ότι:

...όντως είναι βυθισμένοι στην πιο αξιοθρήνητη δεισιδαιμονία, αναστενάζοντας κάτω από το ζυγό αμαθών, ραδιούργων ιερέων. Και παρόλο που η κυβέρνηση σιγοντάρει σιωπηλά ή ενθαρρύνει τα προσκυνήματα στην Παναγία και παρόμοιους παραλογισμούς, η δεισιδαιμονία, στη χειρότερη μορφή της, βρίσκεται τώρα μόνο στις απομακρυσμένες περιοχές της αυτοκρατορίας.¹⁹⁹

Σε άλλα σημεία της αφήγησης ο συγγραφέας καταδίκασε τον Καθολικισμό και τις προληπτικές παραδόσεις του. Για παράδειγμα, καθώς περνούσε από την Άνω Στυρία, και στο δρόμο του είδε την εκκλησία της Maria Zell, περιέγραψε κοροϊδευτικά τους πάγκους που εκτείνονταν γύρω από την εκκλησία, όπου οι ιερείς πωλούσαν στους εκκλησιαζόμενους βιβλία, κομπολόγια, κεριά, λείψανα αγίων και βότανα που θα τους προστάτευαν από την κακή τύχη και τις ασθένειες. Στη συνέχεια, κατηγόρησε την Κυβέρνηση επειδή όχι μόνο δεν προσπαθούσε να «ανεβάσει το πνευματικό επίπεδο» του λαού της ενάντια στην δεισιδαιμονία, αλλά επέτρεπε «τέτοιες δεισιδαιμονικές υπερβολές, οι οποίες δεν είχαν άλλο σκοπό παρά να εμπλουτίσουν τα ταμεία των πονηρών μοναχών».²⁰⁰

Ο ταξιδιώτης, για το διάστημα που παρέμεινε στην επαρχία της Στυρίας ανέφερε τους πολυάριθμους σταυρούς, τα εικονίσματα της Παναγίας και των αγίων που συνάντησε και κατέκρινε τον «μισαλλόδοξο» δούκα της Στυρίας που εκδίωκε τους Προτεστάντες της περιοχής.²⁰¹

Ο Paget ήταν μάλλον εξίσου επικριτικός στις απόψεις του για τις Καθολικές πρακτικές στην αυτοκρατορία των Αψβούργων. Για παράδειγμα, ενώ παρέμεινε για να περάσει τη νύχτα σε ένα χωριό στο Teplitz, στη Βοημία, ως επισκέπτης στο εξοχικό ενός Καθολικού ιερέα, ο Paget διατύπωσε τις υποψίες του ότι η υπηρέτρια του ιερέα ήταν ερωμένη του και τα παιδιά της τα παράνομα παιδιά του ίδιου του ιερέα. Ωστόσο, ο Paget δεν τον αντιπάθησε, καθώς συμφώνησε ανοιχτά με τις απόψεις του (Paget) σχετικά με την προληπτική φύση κάποιων Καθολικών τελετουργικών, όπως την ανάγκη να τελείται η Θεία Λειτουργία με άδειο στομάχι. Επίσης ο ιερέας

¹⁹⁹ *Sketches of Germany and the Germans*, σ. 159, 214.

²⁰⁰ *Ο.π.*, σ. 295.

²⁰¹ *Ο.π.*, σ. 227.

ομολόγησε ότι είναι και ο ίδιος Φιλελεύθερος, οπότε οι τελικές παρατηρήσεις του Paget για το άτομό του ήταν μάλλον θετικές.²⁰²

Παρ' όλα αυτά, ο συγγραφέας ήταν κατηγορηματικός στην άποψή του ότι όλοι οι Καθολικοί κληρικοί θα έπρεπε να απομακρυνθούν από τη Δίαιτα και παρουσίασε τους ανώτερους αξιωματούχους της Εκκλησίας ως «ένα πολύ πλούσιο, πολύ φανατικό και όχι πολύ μορφωμένο σώμα».²⁰³

Η πληθυσμιακή και πολιτισμική ετερότητα ως εσωτερικός εχθρός της Αυτοκρατορίας

Όσον αφορά την τρίτη κατηγορία, ο πολυεθνικός πληθυσμός της Αυτοκρατορίας σχολιάστηκε από όλους τους ταξιδιώτες και συνήθως οι Γερμανοί κάτοικοι θεωρούνταν ανώτεροι, ενώ οι περισσότεροι αφηγητές ήταν σε μεγάλο βαθμό επικριτικοί ως προς το σλαβικό πληθυσμό. Το *Handbook for Travelers* του Murray προσέφερε μία πλήρη και λεπτομερή καταγραφή του αριθμού των κατοίκων της Αυστροουγγαρίας και των θρησκευτικών τους δογμάτων:

Σύμφωνα με την επίσημη απογραφή, ο πληθυσμός της Αυστριακής Αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένου του στρατού, ανήλθε το 1846 σε 37.443.033 άτομα ταξινομημένα, σύμφωνα με τη φυλή ως εξής: Γερμανοί: 7.948.000; Σλάβοι: 15.175.000 (Σλοβάκοι / Τσέχοι: 5.820.000, Πολωνοί: 2.180.000, Ρώσοι: 3.144.600, Νότιοι Σλάβοι ή Ιλλυριοί: 2.873.600, Βίντ²⁰⁴: 1.142.800, Βούλγαροι: 14.000), Ρουμάνοι: 8.049.000 (Ιταλοί: 5.057.000, Φραουλοί²⁰⁵: 390.000, Ρομάνς²⁰⁶: 10.000, Βλάχοι: 2.586.000, Γάλλοι, μια αποικία στο Μπανάτ: 6.000), Μαγυάροι: 5.400.000, Εβραίοι: 740.000, Τσιγγάνοι: 93.000, Αρμένιοι: 20.000, Έλληνες: 10.000, Αλβανοί: 3.000, Άλλοι: 5.000.

Σύμφωνα με τις θρησκείες: Ρωμαίοι Καθολικοί: 30.052.068 (του Λατινικού τυπικού: 26.357.172, του Ελληνικού τυπικού: 3.694.896), μέλη της Ανατολικής ή της Ελληνικής

²⁰² Paget, *Hungary and Transylvania*, σ. 111-114.

²⁰³ *Ο.π.*, σ. 171, 179.

²⁰⁴ Ως Vinds, Wends ή και Sorbs ονομάζονταν οι Σλάβοι που ζούσαν κοντά σε Γερμανικούς πληθυσμούς. <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/anthropology-and-archaeology/people/sorbs> (πρόσβαση στις 16/08/2019).

²⁰⁵ Μία εθνοτική μειονότητα που κατοικούσε στην περιοχή Friuli της επαρχίας του Veneto. <https://www.encyclopedia.com/places/spain-portugal-italy-greece-and-balkans/italian-political-geography/friuli> (πρόσβαση στις 16/08/2019).

²⁰⁶ Μία Ρομανική-Λατινογενής εθνοτική μειονότητα που τοποθετείται στο Ελβετικό καντόνι του Grisons. <https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/rhaeto-romanian> (πρόσβαση στις 16/08/2019).

Εκκλησίας 3,161,805, Προτεστάντες: 3,499,105 (Καλβινιστές: 2,161,765, Λουθηρανοί: 1,286,799, Ουνιταριανοί: 50,541), άλλες αιρέσεις: 2.350; Εβραίοι: 729.005.²⁰⁷

Ο Sealsfield, σχολίασε επίσης το θέμα του πολυεθνικού πληθυσμού της Αυστροουγγαρίας, ενώ περιέγραψε στους αναγνώστες του έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς της αυτοκρατορίας, τα λουτρά στο Toplitz της Βοημίας. Τόνισε το γεγονός ότι κάποιος θα συναντούσε εκεί Πολωνούς, Ρώσους, Γερμανούς (Αυστριακούς και Πρώσους), Ούγγρους και Τσέχους.²⁰⁸ Επιπλέον, σε όλο το κείμενο, ο Sealsfield παρουσίασε την προσωπική του γνώμη σε σχέση με τις διαφορετικές φυλές. Για παράδειγμα, θεωρούσε τους Σλάβους, και ιδιαίτερα τους χωρικούς της Βοημίας, ως «δουλοπρεπείς, ύπουλους, αναξιόπιστους», με κλίση στη θρησκεία και το φανατισμό.²⁰⁹ Αντίθετα, επαίνεσε τους Γερμανούς αγρότες της αυτοκρατορίας, δηλώνοντας ότι οι Αυστριακοί αγρότες είναι ευγενικοί, καλοδιάθετοι και ειλικρινείς, με πολύ ανοιχτό πνεύμα, παρόλο που υπογράμμισε τη μάλλον λαίμαργη δίψα τους για το κρασί. Επιπλέον, δήλωσε απογοητευμένος για το γεγονός ότι, δυστυχώς, οι Βρετανοί δεν ήταν ιδιαίτερα ενημερωμένοι για τον «ανώτερο χαρακτήρα» των Γερμανών.²¹⁰

Ο συγγραφέας του *Sketches of Germany and the Germans* περιέγραψε με μεγάλη ευχαρίστηση τις διάφορες εθνικές φορεσιές που είδε στη Βιέννη, την ποικιλία των γλωσσών που άκουγε όταν συναντούσε Αρμένιους, Πέρσες, Τούρκους, Έλληνες και Ούγγρους.²¹¹ Ωστόσο, ενώ περνούσε από την επαρχία Carniola, όπου η πλειοψηφία των αγροτών ήταν Σλάβοι, σχολίασε ότι:

Εδώ οι τρόποι, τα έθιμα, η γλώσσα και η εμφάνιση του πληθυσμού άλλαξαν τελείως (σε σύγκριση με την επαρχία της Στυρίας), γιατί οι επαρχίες Καρνιόλα, Καρίνθια, Ιλλυρία, Κροατία, Δαλματία και μέρος της Ουγγαρίας, κατοικούνται κατά κύριο λόγο από τους απογόνους των Wends, μια βόρεια Σλαβική φυλή... έχουν διαπρέψει εδώ και αιώνες κοντά στους καθαρούς και εργατικούς Τεύτονες, αλλά έχουν διατηρήσει όχι μόνο τη γλώσσα τους αλλά όλες τις συνήθειες της πρωτόγονης βαρβαρότητάς τους.²¹²

Η αποστροφή του αφηγητή προς τους Σλάβους αντιπαρατίθεται στη συμπάθειά του για τους Γερμανούς, τους οποίους θεωρούσε φιλόδοξους, εργατικούς και τίμιους.²¹³

²⁰⁷ *A Handbook for Travelers in Southern Germany*, σ. 176-77.

²⁰⁸ Sealsfield, *Austria as It Is*, σ. 30-31.

²⁰⁹ *Ο.π.*, σ. 51-54.

²¹⁰ *Ο.π.*, σ. 15, 95-96.

²¹¹ *Sketches of Germany and the Germans*, σ. 125.

²¹² *Ο.π.*, σ. 234.

²¹³ *Ο.π.*, σ. 371.

Ο Paget, από την πλευρά του, προσπάθησε να παρουσιάσει λεπτομερώς τον πολυεθνικό πληθυσμό της Αυστροουγγαρίας, αν και δεν επικεντρώθηκε στην ίδια την Αυστρία, αλλά στις ανατολικές επαρχίες της και ιδιαίτερα στην Ουγγαρία. Πιο συγκεκριμένα, προειδοποίησε το βρετανικό κοινό ότι όταν κάποιος ταξιδεύει στη γη των Αψβούργων, δεν πρέπει να περιμένει ότι θα συναντήσει μία φυλή, αλλά μάλλον πολλές διαφορετικές. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Presburg (σύγχρονη Μπρατισλάβα), περιέγραψε τις δύο πιο κυρίαρχες πληθυσμιακές ομάδες, τους Γερμανούς και τους Sclavacks (εννοούσε τους Σλάβους), που βρίσκονται επίσης στην Ουγγαρία, παράλληλα με τους Μαγυάρους. Ο Paget πρότεινε μια εκτίμηση του μεγέθους του πληθυσμού, καθώς ισχυριζόταν ότι οι Μαγυάροι (ή οι Ούγγροι) αριθμούσαν περίπου τρεισήμισι εκατομμύρια από τα συνολικά δέκα εκατομμύρια που αποτελούσαν τον ουγγρικό πληθυσμό. Οι υπόλοιποι κάτοικοι, σύμφωνα με τον Paget, ανήκαν σε σλαβικές φυλές — περίπου 4,5 εκατομμύρια — με μερικές μειονότητες όπως οι Βλάχοι, οι Εβραίοι, οι Γερμανοί και οι Τσιγγάνοι. Ο Paget συμπεριέλαβε στην αφήγησή του μια παρουσίαση του θρησκευτικού χάρτη της Ουγγαρίας και ανέφερε ότι η κυρίαρχη θρησκεία ήταν ο Καθολικισμός, ενώ οι Προτεστάντες, τόσο οι Λουθηρανοί όσο και οι Καλβινιστές, και οι Ελληνορθόδοξοι είναι πολυάριθμοι και απολαμβάνουν σχεδόν τα ίδια δικαιώματα με τους Καθολικούς. Οι Εβραίοι γίνονταν δεκτοί, εφ' όσον πλήρωναν φόρο, αλλά δεν είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε οποιοδήποτε πολιτικό θεσμό.²¹⁴

Πίστευε, παρόλα αυτά, ότι όλες αυτές οι φυλές είχαν ξεχωριστά χαρακτηριστικά που ένα εκπαιδευμένο μάτι θα μπορούσε να τα διακρίνει. Για παράδειγμα, περιέγραφε τους Σλάβους ως διακριτούς λόγω της αργής και βαριάς κίνησής τους, που του θύμιζε τους Ιταλούς της Νάπολης. Επιπλέον, παραδέχτηκε ότι διασκέδαζε παρακολουθώντας αυτούς τους χωρικούς και σε διάφορα σημεία ο ίδιος και η παρέα του προσπάθησαν να τους ζωγραφίσουν. Μία από αυτές τις φορές ένας αγρότης άρχισε να κλαίει όταν παρατήρησε ότι τον ζωγράφιζαν, καθώς πίστευε ότι οι Άγγλοι θα έστειλαν το σκίτσο στον Αυτοκράτορα.²¹⁵ Αργότερα στην αφήγησή του, ο Paget συνέχισε με μια λεπτομερέστερη περιγραφή της άποψης του για τους Σλάβους της Ουγγαρίας:

Οι Σλάβοι είναι αργοί σε όλα και μέχρι να ξεσηκωθούν από το πάθος ή τη μέθη, κανείς δεν μπορεί να είναι πιο ταπεινός από την εμφάνισή του, πιο δουλοπρεπής, θα έλεγα, από τους τρόπους του ... Η μέθη είναι η κατάρα του Σλάβου και τον καθιστά ανάμεσα στους χειρότερα

²¹⁴ Paget, *Hungary and Transylvania*, σ. 7-8.

²¹⁵ *Ο.π.*, σ. 83.

εγκατεστημένους, χειρότερα τρεφόμενους, και χειρότερα ντυμένους, της συγγραφικής αγροτιάς²¹⁶.

Ο Paget ανέφερε επίσης ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι Σλάβοι ξενοδόχοι προσπάθησαν να τον εξαπατήσουν χρεώνοντάς του επιπλέον έξοδα.²¹⁷ Τελειώνοντας τις παρατηρήσεις του για τους Σλάβους, ο συγγραφέας ομολόγησε ότι μάλλον δεν τους συμπάθησε, παρόλο που δεν ήταν σε θέση να αιτιολογήσει τους λόγους για αυτήν την αντιπάθεια. Από την άλλη πλευρά δήλωσε ανοιχτά ότι ήταν πολύ θετικά διακείμενος προς τους Ούγγρους, τους οποίους χαρακτήρισε πολύ φιλόξενους εν γένει. Μάλιστα, περιέγραφε με έκδηλη στοργικότητα για τον Ούγγρο υπηρέτη του, τον Stephan, και αφιέρωσε ένα τμήμα της αφήγησής του για να αναλύσει τις «αρετές του και τα ελαττώματά του». Ο Stephan απεικονίστηκε από το αφεντικό του ως ένας αποτελεσματικός, σκληρός άνθρωπος, ο οποίος ήταν μάλλον ανυπότακτος και σε πολλές περιπτώσεις διαβεβαίωσε τον Paget ότι δεν ακολουθούσε τις εντολές του επειδή αυτός γνώριζε καλύτερα. Ο Paget ήταν κατά βάση ευχαριστημένος μαζί του λόγω της αποτελεσματικότητάς του στο δρόμο, καθώς μιλούσε συγγρικά, σλαβικά, βλάχικα, γερμανικά και ιταλικά, και ήταν πολύ καλός στο να μαστίζει άλογα, να βρίσκει φαγητό και να στρώνει κρεβάτια. Ωστόσο, η χειρότερή του συνήθεια σύμφωνα με τον Paget ήταν η βαριά κατανάλωση αλκοόλ, η οποία του θύμιζε τον Ιρλανδό υπηρέτη του στην Αγγλία.²¹⁸

Ο Paget εντυπωσιάστηκε επίσης από τη γενικότερη συμπεριφορά των Ούγγρων ευγενών, καθώς τους θεώρησε μεγαλοπρεπείς στην εμφάνισή τους. Τους εξήρε επίσης για τις φιλελεύθερες απόψεις τους στην πολιτική, αλλά πίστευε ότι «δεν διακρίνουν πολύ καθαρά τη διαφορά ανάμεσα στις λέξεις δικαίωμα και προνόμιο». Παρά το γεγονός ότι μιλούσαν σθεναρά για μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση της κατάστασης των χωρικών, όταν αλληλεπιδρούσαν με τις κατώτερες τάξεις, συμπεριφέρονταν σαν να ανήκουν σε διαφορετικό είδος. Επιπλέον, θεωρούσε ότι ήταν κατώτεροι από τους Άγγλους ευγενείς όσον αφορά την εκπαίδευση και την ευγένεια.²¹⁹

Στον ταξιδιωτικό οδηγό του Murray, ο ανώνυμος συγγραφέας εξέφρασε σε διάφορα σημεία της περιήγησής του την απογοήτευσή του για τους Σλάβους κατοίκους της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, ενώ επιδοκίμαζε τους Γερμανούς. Για παράδειγμα, ο συγγραφέας απεκάλεσε τους αγρότες του Τιρόλο ως «Kentuckians» της Ευρώπης και προειδοποίησε το βρετανικό κοινό

²¹⁶ Ο.π., σ. 82, 86.

²¹⁷ Ο.π., σ. 93.

²¹⁸ Ο.π., σ. 78-79.

²¹⁹ Ο.π., σ. 14-16.

ότι το ταξίδι σε αυτήν την περιοχή ίσως είναι επικίνδυνο.²²⁰ Σε άλλο σημείο, διερχόμενος από ένα χωριό (Admont), που βρίσκεται στο δρόμο από τη Στυρία προς την Καρνιόλα, τοποθετήθηκε μάλλον σκληρά εναντίον των τοπικών αγροτών, απορρίπτοντάς τους ως κρετίνους και κατέκρινε τον «δυσάρεστο χαρακτήρα» τους.²²¹

Όσον αφορά τους Ούγγρους, ο αφηγητής πίστευε ότι ήταν ακόμη πιο εγκληματικοί στη συμπεριφορά τους από τους Τιρολέζους και συμβούλεψε τους μελλοντικούς ταξιδιώτες ότι «τα πιστόλια μπορεί να είναι χρήσιμα» στην Ουγγαρία. Επίσης, θεώρησε τους υπηρέτες τεμπέληδες και μάλιστα έφτασε μέχρι το σημείο να συγκρίνει τους αγρότες της Ουγγαρίας με τους Ινδιάνους.²²²

Αντιθέτως, σε ό,τι αφορά τους Γερμανούς χωρικούς, ο συγγραφέας ενημέρωσε το Βρετανικό κοινό ότι:

Ανάμεσα στους χωρικούς των ορεινών της Αυστρίας, του Τιρόλο, της Στυρίας κ.λπ. ο ξένος, με την προϋπόθεση ότι κατανοεί τη (γερμανική) γλώσσα και ότι θα τους πλησιάσει με οικεία και φιλική διάθεση, συναντά μια ευγένεια και απλότητα των τρόπων που αφήνουν μια ευνοϊκή εντύπωση. Η αφοσίωσή τους και η πίστη τους στον Αυτοκράτορα, το έντονο θρησκευτικό τους συναίσθημα και η απόλυτη έλλειψη δυσαρέσκειας και της γκρίνιας, οι χοροί και τα γλέντια τους, τα ευκατάστατα σπίτια τους, τα καλά εφοδιασμένα τραπέζια τους, τα καλά ρούχα τους και τα ευτυχισμένα πρόσωπα, αντιτίθενται ευχάριστα με τις συνθήκες διαβίωσης των χωρικών σε πολλές άλλες περιοχές της Ευρώπης. Η παλιομοδίτικη ευγένεια που επικρατεί μεταξύ αυτού του απλού αλλά ευγενικού λαού είναι ιδιαίτερα ευχάριστη.²²³

Αυτή η αντίθεση, αφενός η συμπάθεια για τους Γερμανούς κατοίκους της Αυτοκρατορίας και αφετέρου η αποδοκιμασία όλων των υπολοίπων, θα μπορούσε ίσως να εξηγηθεί με πολιτικούς όρους. Ο συγγραφέας του *Sketches of Germany and the Germans* υπογράμμισε ότι οι Βιεννέζοι ήταν υπάκουοι πολίτες που αγαπούσαν τον ηγεμόνα τους και δεν ασχολούνταν με την πολιτική. Ωστόσο, τόνισε πως το μεγαλύτερο μειονέκτημα της Αυστροουγγαρίας ήταν ότι αυτή εμπεριείχε πολλές διαφορετικές εθνικότητες, οι οποίες μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες το οποίο είχε ως συνέπεια τη δημιουργία προκαταλήψεων ανάμεσα στους κατοίκους της Αυτοκρατορίας. Επίσης,

²²⁰ *A Handbook for Travelers in Southern Germany*, σ. 276.

²²¹ *Ο.π.*, σ. 369, 317.

²²² *Ο.π.*, σ. 488-90, 518.

²²³ *Ο.π.*, σ. 174.

ανέφερε το γεγονός ότι οι περισσότερες επαρχίες της επεδίωκαν να επαναστατήσουν και να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους.²²⁴

Αναφορικά με το Ανατολικό Ζήτημα, το οποίο θεωρούσε ιδιαίτερα πιεστικό για την Αυστροουγγαρία, διακήρυξε ότι η συνεχής εδαφική αύξηση της Ρωσίας ήταν στην πραγματικότητα το μεγαλύτερο πρόβλημα της Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, επέμεινε ότι αυτό ήταν ένα πανευρωπαϊκό ζήτημα και ότι «η τεράστια εξουσία και η μακιαβελική πολιτική της Ρωσίας δικαιολογούν τον μέγιστο συναγερμό». Παρ' όλα αυτά, ο συγγραφέας προσέφερε τη δική του λύση ισχυριζόμενος πως η Αυστριακή αυτοκρατορία θα έπρεπε να συμμαχήσει με τη μόνη ευρωπαϊκή Δύναμη που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την προέλαση της Ρωσίας και για τον συγγραφέα αυτή η Δύναμη δεν ήταν άλλη από τη Βρετανική Αυτοκρατορία.²²⁵

Ο Sealsfield έφτασε σε παρόμοια συμπεράσματα, καθώς παρατήρησε ότι οι Τσέχοι, οι Πολωνοί και οι Ούγγροι είχαν ένα πολύ ισχυρό εθνικό συναίσθημα και ένα εξίσου ισχυρό μίσος προς τους Γερμανούς κυρίους τους. Κατά την άποψή τους, η άρχουσα τάξη τους απομάκρυνε από τους εθνικούς τους πόρους για το δικό της κέρδος.²²⁶

Ο Charles Boner, ασχολούμενος με το ίδιο θέμα, εξέφρασε μάλλον ένθερμα ότι η ανυπακοή του σλαβικού πληθυσμού της Αυστριακής Αυτοκρατορίας ήταν υποκινούμενη από τους Ρώσους. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκε σε ένα τηλεγράφημα που είχε φτάσει από την Αγία Πετρούπολη, το οποίο υπέδειξε ένα άρθρο από τη ρωσική εφημερίδα *Russky Invalid*²²⁷. Το εν λόγω άρθρο ανέφερε ως βασική απαίτηση της Ρωσίας ως προς την Αυστροουγγαρία να αντιμετωπίζονται οι Σλάβοι κάτοικοι της Αυτοκρατορίας ως ίσοι με τις υπόλοιπες εθνικότητες. Όπως πιστοποίησε ο Boner, ο αυστριακός Τύπος απάντησε αμέσως, τονίζοντας ότι το Σύνταγμα υπερασπίζεται τα δικαιώματα όλων των κατοίκων της Αυτοκρατορίας. Όπως πίστευε, ο Boner οι Σλάβοι της Αυστροουγγαρίας ήλπιζαν για μία ρωσική παρέμβαση, όχι μόνο λόγω των φυλετικών ομοιοτήτων τους, αλλά και λόγω της κοινής θρησκείας τους. Για όλους αυτούς τους λόγους, ο Βρετανός ανταποκριτής κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Ανατολικό Ζήτημα ήταν ένα ανοιχτό θέμα για την Αυστρία

²²⁴ *Sketches of Germany and the Germans*, σ. 156, 205-7.

²²⁵ *Ο.π.*, σ. 209-10.

²²⁶ Sealsfield, *Austria as It Is*, σ. 64.

²²⁷ Η εν λόγω Ρωσική εφημερίδα βρίσκονταν σε κυκλοφορία από το 1813 μέχρι το 1917. <http://www.encspb.ru/object/2855694169?lc=en> (πρόσβαση στις 10/03/2020).

και ότι ο μόνος τρόπος για να εξασφαλισθεί μία θετική έκβαση για την Αυτοκρατορία ήταν να συμμαχήσει με τη Βρετανία.²²⁸

Ο Sealsfield, προσέφερε στους αναγνώστες του σχεδόν την ίδια ανάλυση. Συγκεκριμένα, καταδίκασε την τρέχουσα πολιτική της Αυστρίας και προειδοποίησε ότι η Αυστρία βρισκόταν σε βαθιά πολιτική κρίση. Η βασική αιτιολόγηση για αυτό δεν ήταν άλλη από την πρόσφατη συμμαχία της με τη Ρωσία. Ο Sealsfield κατηγόρησε ανοιχτά τον αυτοκράτορα Φραγκίσκο Β, αλλά ακόμη περισσότερο τον Metternich. Στην πραγματικότητα, ισχυρίστηκε ότι ο Metternich ήταν «το όργανο του Αλεξάνδρου», ειδικά όσον αφορά την Ιερά Συμμαχία.²²⁹ Εκτός από τις στενότερες διπλωματικές σχέσεις μεταξύ της Αυστρίας και της Ρωσίας, ο Sealsfield εξέφρασε επίσης την απογοήτευσή του για το γεγονός ότι ο μονάρχης των Αψβούργων και ο Metternich φαινόταν να ευνοούν τους Τούρκους σε θέματα εμπορίου, κάτι που δεν ευχαριστούσε ιδιαίτερα τον αυστριακό λαό, ο οποίος εξακολουθούσε να μνημονεύει τους πολυάριθμους πολέμους του κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.²³⁰

Επομένως, η εκτίμηση του Sealsfield για το μέλλον της Αυστρίας όσον αφορά το Ανατολικό Ζήτημα ήταν μάλλον δυσοίωνη και κατέληξε ότι:

Η θέση της Αυτοκρατορίας σε σχέση με τη Ρωσία, γίνεται, πράγματι, καθημερινά ολοένα και πιο κρίσιμη. Από την εποχή της Μεγάλης Αικατερίνης, η κυβέρνηση (της Ρωσίας) έχει χρησιμοποιήσει τους θρησκευτικούς δεσμούς που υπάρχουν μεταξύ των Ρώσων και των τουρκικών επαρχιών της Μολδαβίας, της Βλαχίας, της Σερβίας, της Βοσνίας, της Βουλγαρίας, της Κροατίας και της Δαλματίας, για να τις αποσπάσει σταδιακά από την Οθωμανική Πύλη. Τώρα η διακυβέρνησή τους ανήκει σχεδόν ανοιχτά στους Ρώσους προξένους. Η ημισέληνος είναι μόνο μια σκιά εκεί, και οι ντόπιοι είναι στην πραγματικότητα περισσότερο υπήκοοι των Ρώσων παρά των Τούρκων. Αργά ή γρήγορα, αυτές οι επαρχίες θα προσαρτηθούν στο Ρωσικό κολοσσό και θα σχηματίσουν με την Ελλάδα, τους φυσικούς συμμάχους της Ρωσίας, ένα μέτωπο που παγιδεύει την Αυστρία, και ολόκληρη την Ευρώπη και συνεπάγεται άμεσο έλεγχο της Μεσογείου. Δεν υπάρχει αμφιβολία για το τι θα γίνει με την Ουγγαρία, την Τρανσυλβανία και την Αυστριακή Κροατία και τη Δαλματία.²³¹

Αυτή η τελευταία δήλωση θα μπορούσε να είναι αρκετά ενδεικτική ως προς το γιατί οι περισσότεροι Βρετανοί ταξιδιώτες έδειξαν μία ιδιαίτερη αντιπάθεια για τους Σλάβους κατοίκους της

²²⁸ Mackenzie Kettle, *Memorials of Charles Boner*, σ. 50, 195-198.

²²⁹ Sealsfield, *Austria as It Is*, σ. 120-1, 147, 156.

²³⁰ Ο.π., σ. 130, 152.

²³¹ Ο.π., σ. 151.

Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Στην αντίληψή τους, η κοινωνική, πολιτισμική και φυλετική τους διαφορετικότητα σε σχέση με τη Δυτική Ευρώπη και η εγγύτητά τους με τη Ρωσία θεωρούταν ως ένα σημαντικό πολιτικό εμπόδιο. Η πιθανότητα ότι τα σλαβικά έθνη θα αποτελούσαν εθνικά κράτη και θα αυτομολούσαν σε μια συμμαχία με τη Ρωσία φάνηκε ένα μάλλον ρεαλιστικό σενάριο για τους Βρετανούς και αυτό θα συνεπαγόταν καταστροφικές συνέπειες για την ισορροπία ισχύος στην Ευρώπη.

Μέχρι αυτό το σημείο, όλοι οι συγγραφείς επισήμαναν ότι μόνο μια αυστριακή-βρετανική συμμαχία θα ήταν σε θέση να διαφυλάξει τη γεωπολιτική ισορροπία της Ευρώπης. Ωστόσο, ο Paget επέμεινε ότι η Ουγγαρία ήταν εξαιρετικά σημαντική για τη Βρετανία και προσπάθησε ενεργά να επηρεάσει το βρετανικό κοινό υπέρ μιας ουγγρικής συμμαχίας. Για τον Paget, τα μέσα για να επιτευχθεί αυτό ήταν μέσω της στήριξης στις φιλελεύθερες δυνάμεις της Ουγγρικής Δίαιτας. Όπως παρουσιάστηκε προηγουμένως, ο Paget υπερασπίστηκε τις φιλελεύθερες φωνές της Δίαιτας και υποστήριξε ότι η πολιτική της Αυστρίας να προσπαθήσει να σιωπά αυτές τις φωνές με φυλάκιση ήταν πολιτικά λανθασμένη. Επίσης, επέστησε την προσοχή στις προσπάθειες της Δίαιτας να επιβάλει το ελεύθερο εμπόριο στον Δούναβη, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει ένα συνδετικό κρίκο μεταξύ των φιλελεύθερων της Βρετανίας και εκείνων της Ουγγαρίας.²³² Καθώς άλλοι συγγραφείς εξέφραζαν την απογοήτευσή τους για το γεγονός ότι δεν υπήρχε μεσαία τάξη στην Αυστρία και ότι οι Αψβούργοι τάσσονταν ενάντια στην φιλελεύθερη ιδεολογία²³³, ο Paget ίσως επιχείρησε να χρησιμοποιήσει την ύπαρξη ενός φιλελεύθερου πυρήνα στην Ουγγρική Δίαιτα ως μέσο για να τραβήξει το βρετανικό κοινό υπέρ των Ούγγρων, και κατά των Αυστριακών.

Συμπερασματικά, όπως φαίνεται μέσα από όλες τις θεματικές κατηγορίες η πολιτικοκοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα της Αυστροουγγαρίας παρουσιάστηκε στη Βρετανική ταξιδιωτική λογοτεχνία στον αντίποδα της Βρετανίας. Η αναχρονιστική και απολυταρχική διακυβέρνηση των Αψβούργων φαινόταν ιδιαίτερα απαρχαιωμένη και δυσλειτουργική στα μάτια των περισσότερων συγγραφέων. Όπως άλλωστε είχε γράψει και ο Sealsfield στην εισαγωγή του *«η ελευθερία είναι ένα διαμάντι το οποίο λάμπει στην Αγγλία»* σε αντίθεση με τον αυστριακό δεσποτισμό.²³⁴ Με ανάλογο τρόπο, η μισαλλοδοξία και η δεισιδαιμονία του Καθολικισμού που παρουσιάστηκαν ως βασικά χαρακτηριστικά της θρησκευτικής ζωής της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων,

²³² Paget, *Hungary and Transylvania*, σ. 159-162, 247-48.

²³³ Όπως για παράδειγμα ο Sealsfield σ. 155.

²³⁴ Sealsfield, *Austria as It Is*, σελ. v-vi, σ. 29.

καταδικάζονταν εντονότατα, και ήταν σε αντιδιαστολή με την απλότητα του Προτεσταντισμού που πρέσβευαν οι ταξιδιώτες. Τέλος, ο πολυεθνικός πληθυσμός της Αυτοκρατορίας, και ιδιαίτερα η ύπαρξη των Σλάβων κατοίκων, ήταν μία πηγή συνεχούς δυσαρέσκειας για τους Βρετανούς ταξιδιώτες. Εκτός από τις πολιτισμικές διαφορές, που μεταφράζονταν ως δείγμα βαρβαρότητας, η τάση των διάφορων Σλαβικών εθνοτήτων, αλλά και των Ούγγρων, να επιζητούν εθνική ανεξαρτησία θεωρούταν η αχίλλειος πτέρνα για το μέλλον της Αυτοκρατορίας. Βασικό ρόλο σε αυτό, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους Σλάβους, διαδραμάτισε ο φόβος των Βρετανών για μια πιθανή αυτομόλησή τους στη Ρωσία, κάτι που θα μετέβαλε δραματικά το γεωπολιτικό status quo στην Ευρώπη. Έτσι, η Αυστροουγγαρία παρουσιάστηκε ως μία Αυτοκρατορία που, έστω και τμηματικά, ανήκε περισσότερο στην Ασία, παρά στην Ευρώπη.